

ارزیابی عوامل ساختاری - نهادی مؤثر بر مشارکت روستاییان در فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی (نمونه‌موردی: روستاهای واقع در حریم کلانشهر همدان)

امیر رحمانی^{۱*}، محمد رحمانی^۲

^۱ مدرس گروه شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد همدان، همدان، ایران
^۲ استادیار گروه شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد همدان، همدان، ایران

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۴/۱۲/۱۵

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۵/۵/۲۶

چکیده

عمران روستایی با رویکرد مشارکتی، نقش زیربنایی و بنیادی در توسعه‌ی همه‌جانبه در جوامع روستایی داشته است. با توجه به این‌که سازمان‌های مردم‌نهاد از عمده‌ترین ابزار توسعه در هر جامعه‌ای محسوب می‌شوند و مشارکت، بدون شک عامل اساسی در ایجاد فعالیت‌های پایدار اقتصادی در هر جامعه‌ای است، بنابراین، نقش سازمان‌های مردم‌نهاد باید با عوامل و استراتژی‌های توسعه در شرایط محیطی هر جامعه‌ای انطباق داشته باشد. هدف از این تحقیق ارزیابی تأثیرگذاری عوامل ساختاری - نهادی مؤثر بر مشارکت روستاییان در فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی می‌باشد. روش تحقیق از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش، توصیفی - تحلیلی و همبستگی است. جامعه‌ی آماری در این تحقیق، ۲۵ روستای واقع در حریم کلانشهر همدان می‌باشد که در آنها طرح هادی اجرا شده و از بین آنها ۱۰ روستا به روش نمونه‌گیری انتخاب گردید. در سطح روستاهای مورد مطالعه با روش نمونه‌گیری کوکران، ۲۰۰ خانوار روستایی انتخاب و به روش نمونه‌گیری تصادفی مورد پرسش‌گری قرار گرفتند. یافته‌های تحقیق بر اساس نتایج به‌دست آمده از آزمون‌های همبستگی تیپ پیرسون نشان می‌دهد که ارتباط معنی‌دار و نسبتاً قوی با ضریب $0/488$ بین عوامل ساختاری - نهادی مؤثر بر مشارکت و فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی وجود دارد، به‌نحوی که عوامل ساختاری - نهادی مؤثر بر مشارکت حدود ۲۵ درصد تغییرات متغیر وابسته را تبیین می‌نماید و در بین عوامل ساختاری - نهادی، متغیر نقش تشکل‌های مردم‌نهاد در مشارکت‌آفرینی به میزان $26/5$ درصد بر روند اجرای طرح هادی تأثیرگذار بوده‌است. در توزیع فضایی رابطه‌ی بین عوامل ساختاری - نهادی مؤثر بر مشارکت و روند اجرای طرح‌های هادی در شش روستا، همبستگی مستقیم و نسبتاً کاملی وجود دارد.

کلید واژه‌ها: عوامل ساختاری - نهادی، مشارکت روستاییان، طرح هادی روستایی، کلانشهر همدان

۱. مقدمه

عمران روستایی با رویکرد مشارکتی، نقش زیربنایی و بنیادی در توسعه همه جانبه در جوامع روستایی داشته است. این نقش با فراهم کردن تسهیلات عمومی مانند تأمین آب آشامیدنی، حمام و مدرسه برای بهبود وضعیت زندگی روستاییان و با مشارکت آنان می‌تواند قابل تحقق باشد. اما نتایج سال‌ها تجربه نظام تمرکزگرا، بدون توجه به مشارکت مردمی در ایران، بیانگر هدر رفتن سرمایه‌های ملی اعم از مادی و معنوی و نارضایتی روستاییان از دولت و فعالیت‌های عمرانی بوده است (قاسمی، ۱۳۸۴: ۸۰). عرصه‌های روستایی در ایران به عنوان یک واقعیت مکانی- فضایی، برآیندی از تعامل مؤلفه‌های متفاوت اکولوژیکی، اجتماعی- فرهنگی، سیاسی و کالبدی است (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۳: ۴۷) و طرح هادی روستایی، راهنمای مصوبی برای هدایت عملیات سازندگی و آبادانی در روستاها، با آگاهی از وضعیت فرهنگی، اقتصاد و اجتماعی آن است (شهبازی، ۱۳۸۹: ۲۲۵). با توجه به این که سازمان‌های مردم نهاد از عمده‌ترین ابزار توسعه در هر جامعه‌ای محسوب می‌شوند (جعفرزاده‌پور، ۱۳۸۸: ۳۰۹) و مشارکت، بدون شک عامل اساسی در ایجاد فعالیت‌های پایدار اقتصادی در هر جامعه‌ای است، بنابراین، نقش سازمان‌های مردم نهاد باید با عوامل و استراتژی‌های توسعه در شرایط محیطی هر جامعه‌ای انطباق داشته باشد (Ranjan, 2008: 17). گولین^۱ معتقد است که توسعه در ابتدا به سازمان‌های مشارکتی و ساختارهای نهادی توسعه که ظرفیت و توانایی مردم را در کنترل زندگی و اداره مشکلات جامعه افزایش می‌دهند، ارتباط پیدا می‌کند (Kenny, 2005: 5). نهادهای مدنی، تشکل‌های مردمی و غیر دولتی هستند که در حد فاصل توده‌های مردم با دولت بوجود می‌آیند و بخشی از مردم را برای دست- یابی به هدفی مشخص در یکی از حوزه‌های اجتماعی، سازماندهی می‌کنند (منظور و یادی پور، ۱۳۸۷: ۱۵۲).

شرایط جامعه ایران و مسائل و مشکلات مختلف که اغلب ناشی از برنامه‌های نامتوازن توسعه می‌باشد، مشارکت مردم و پیگیری خواسته‌ها و اجرای برنامه‌ها از طریق تشکل‌های غیردولتی را ایجاب می‌کند. سازمان‌های غیردولتی متشکل از نیروهای داوطلب می‌باشند و در پیگیری امور فراموش شده و دست‌یابی به توسعه پایدار نقش مهمی می‌توانند ایفا کنند (قانع‌راد و حسینی، ۱۳۸۴: ۹۹) ولی در تشکیل چنین تشکل‌هایی و درگیر ساختن مردم در امورات مربوط به آنها موانع جدی وجود دارد. مهمترین چالش فراروی نهادهای مردمی از این منظر این است که، دولت صاحب حق انحصاری در اعمال قدرت و حاکمیت است (مسعودنیا، ۱۳۸۴: ۱۳۱). بنابراین، پژوهش حاضر درصدد است تا عوامل ساختاری- نهادی مانند نگرش دولت نسبت به مشارکت، نقش رسانه‌ها در مشارکت‌آفرینی، نقش تشکل‌های مردم نهاد و غیره که بر مشارکت روستاییان در فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی تأثیر دارند را مورد کنکاش قرار دهد. در کنار آن، توزیع فضایی ارتباط بین این دو متغیر را در سطح محدوده‌ی مورد مطالعه مورد ارزیابی قرار می‌گیرد تا بتوان از نتایج آن به عنوان پایه‌ای برای بررسی‌های بیشتر، برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری در حوزه‌های روستایی و به ویژه ناحیه‌ی مورد مطالعه یعنی روستاهای واقع در حریم کلانشهر همدان استفاده نمود. نتایج حاصل از این پژوهش، می‌تواند در جهت ارتقای سطح مشارکت مردم به ویژه در فرایند اجرای طرح هادی، شیوه‌های جلب مشارکت و توانمندسازی مردم در جهت مشارکت، مفید باشد.

مشارکت، مفید باشد.

^۱ Gullin

۲. پیشینه‌ی تحقیق

در زمینه بررسی مشارکت مردم در فرایند توسعه روستایی و عوامل مؤثر بر آن در سطح روستاهای کشور ما تحقیقات متعددی صورت پذیرفته است ولی کمتر به مقوله عوامل ساختاری مؤثر بر مشارکت و ارتباط آن با فرایند اجرای طرح هادی در سطح سکونتگاه‌های روستایی اشاره شده است. از آن جمله: محمودیان (۱۳۷۱)، عفتی (۱۳۷۱)، کوثری (۱۳۷۴) و حسن‌نژاد و همکاران (۱۳۹۰) متغیرهای انگیزش، آگاهی اجتماعی، پایگاه اجتماعی - اقتصادی، انسجام اجتماعی، اعتماد به مجریان طرح‌ها، موقعیت اجتماعی - اقتصادی روستا، اختلافات محلی، وابستگی به دولت بر مشارکت روستاییان را در طرح‌ها مؤثر می‌دانند. لقایی و همکاران (۱۳۸۶) مشارکت را شامل دخالت دادن مردم در فرایند تصمیم‌گیری و اجرای طرح‌های توسعه روستایی و سهم نمودن آن‌ها از منافع و مداخله آن‌ها در ارزیابی این طرح‌ها تعریف می‌نمایند. رضایی و همکاران (۱۳۹۱) و شریفی و همکاران (۱۳۸۹) معتقدند که بین میزان مشارکت روستاییان در طرح‌های آبخیزداری با سطح تحصیلات، میزان رضایت‌مندی، میزان انسجام اجتماعی، میزان انگیزه پیشرفت، عضویت در نهادهای عمومی روستا، میزان مالکیت باغ و زمین کشاورزی، میزان درآمد و غیره ارتباط معناداری وجود دارد. در حوزه منابع خارجی نیز: استالکر^۱ (۲۰۰۵)، کلیمیر^۲ (۲۰۰۰) و جونز^۳ (۱۹۹۸) معتقدند که مشارکت‌های نقدی از سوی مصرف‌کنندگان و انجام طرح‌های کوچک‌تر سبب بهبود عملکرد آن‌ها خواهد بود، به نحوی که رویکرد مشارکتی سازمان‌های مردم‌نهاد، قادر به مدیریت طرح‌های کوچک روستایی می‌گردد. نومل^۴ و همکاران (۲۰۰۸) بعد از طبقه‌بندی جامعه به چهار گروه معتقدند که گروه با سرمایه اجتماعی بالا از سطح سلامت بالاتری برخوردار است. دانیال لرنر^۵ در مطالعات خود در شش کشور خاورمیانه (مصر، لبنان، سوریه، اردن، ترکیه و ایران) به ارتباط مشارکت با متغیرهای اجتماعی، یعنی محل سکونت شهر یا روستا، میزان تحصیلات، پایگاه اجتماعی - اقتصادی، سن، مذهب، استفاده از رسانه‌هایی برده و بدین نتیجه رسیده است که جامعه مشارکتی، پس از طی مراحل متواتر و منظم شهرنشینی، گسترش سواد، دسترسی به رسانه‌های جمعی و با مشارکت سیاسی - اجتماعی، نمود عینی پیدا می‌کند (قاسمی، ۱۳۸۴: ۸۲). از زمان اجرای طرح‌های هادی در ایران بیش از دو دهه می‌گذرد و در ارتباط با ارزیابی اثرات اجرای آن، بررسی‌هایی صورت گرفته است، از جمله: وثوقی (۱۳۶۷)، رهنما (۱۳۷۴) و شارع‌پور (۱۳۷۲) معتقدند که به دلیل عدم شناسایی نیازهای روستاییان توسط طرح هادی، طولانی شدن مدت اجرا، محدود شدن مشارکت مردم به کمک مالی و ناهماهنگی بین افراد دست‌اندر کار طرح در هنگام اجرای طرح‌های هادی در سکونتگاه‌های روستایی پیامدهایی مانند رضایت نسبی پایین روستاییان از اجرای طرح، عدم موفقیت در کنترل مهاجرت‌ها به خاطر ناتمام ماندن طرح و غیره را در پی داشته است. غیور مداح (۱۳۸۵)، موسوی قهدریجانی (۱۳۸۳) و عظیمی و جمشیدیان (۱۳۸۴) نشان داده‌اند که نقش طرح هادی در عرصه‌ی امکانات و عدم موفقیت در کنترل مهاجرت قابل توجه نبوده و مشارکت روستاییان در ابعاد گوناگون اجرای طرح بهسازی ضعیف و در ابعاد تصمیم‌گیری و مشارکت مالی ضعیف‌تر بوده است. مطالعات مظفر و همکاران (۱۳۸۷) و

¹ Stalker

² Kleemeier

³ Tewdwr-Jones

⁴ Nummela

⁵ Daniel Lerner

مطیعی‌لنگرودی و یاری (۱۳۸۹) بیانگر این است که طرح‌های هادی در عمل به سمت نوعی یکسان سازی فضایی، بدون توجه به تنوعات بارز طبیعی موجود در گستره سرزمین حرکت می‌کند.

۳. مبانی نظری تحقیق

۱,۳. دولت و مشارکت: به‌طور کلی می‌توان مشارکت^۱ را به معنای شرکت فعالانه داشتن در یک گروه خاص در نظر گرفت که در نهایت به فعالیت اجتماعی خاصی می‌انجامد و به صورت همیاری، همبستگی، انطباق، پذیرش، اختیار و شیفتگی تجلی پیدا می‌کند (بیرو، ۱۳۷۰: ۲۵). مشارکت به‌عنوان فرایند دخالت کردن مردم به‌منظور تأثیرگذاری آن‌ها بر نتایج و دستاوردهای طرح‌ها و برنامه‌های مختلف در نظر گرفته شده است (CIS, 2003: 12)، که به طور معمول در سه سطح مشارکت در تدوین و طراحی برنامه‌ها، مشارکت در اجرا و پیاده‌سازی برنامه‌ها و در نهایت مشارکت در ارزشیابی و بررسی نتایج و پیامدهای حاصل از اجرای کل برنامه یا طرح خاص مورد توجه قرار می‌گیرد (Stefano, 2010: 1333). بنیادی‌ترین اندیشه زیرساخت مشارکت، پذیرش اصل برابری مردم است و هدف از آن، همفکری، همکاری و تشریک مساعی افراد در جهت بهبود کمیت و کیفیت زندگی در تمامی زمینه‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی است (عنبری و حسنونند، ۱۳۸۹: ۱۳۲).

جامعه مدنی از روابط موثر، فعال، سازمان یافته و دوطرفه افراد و گروه‌های اجتماعی پدید می‌آید و مدنیت از استقرار نهادهای اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی که از ویژگی‌های پایدار، پاسخ به نیازها، علایق و آینده نگری برخوردارند، به‌وجود می‌آید. مفهوم جامعه مدنی محل تلاقی این دو مفهوم است (محمدی، ۱۳۷۶: ۷). شکل‌گیری تشکلی‌ها و مشارکت مردم در جامعه مدنی و موفقیت آن‌ها به رابطه دولت و جامعه در چگونگی توزیع قدرت بستگی دارد. هابز^۲ چهار موج سراسری در این رابطه ارائه داده است: در موج اول دولت بورژوازی - یعنی شروط نهادینه شدن پول و قدرت - را مشخص می‌کند. موج دوم به معنی تنظیم اقتدار بر مبنای قانون اساسی بر وجهی است که تا آن زمان محدود و تنها مقید به شکل قضایی و وسایل بروکراتیک بود. در این شکل، افراد به‌عنوان شهروند در برابر حاکم دارای حقوق مدنی هستند. قدرت (موج سوم) دولت مبتنی بر قانون اساسی دموکراتیک شد، همه‌ی افراد به عنوان شهروندان یک کشور دارای حق مشارکت سیاسی شدند. موج چهارم، پیشرفت به سمت دولت دموکراتیک که آن را می‌توان با نهادینه کردن قانونی رابطه قدرت، درک کرد (مک کارتی، ۱۳۸۴: ۲۸۶ - ۲۸۲). در طول تاریخ سیاسی ایران، تمرکز قدرت نزد دولت مرکزی سبب گردیده تا موضوع مشارکت اکثراً از طریق ساز و کارهای دولتی دنبال شود، لذا بدیهی است که تشکیل نهادهای مردمی مهم‌ترین چالش فراروی قدرت‌های سنتی بوده است. مشارکتی که در چهارچوب جامعه مدنی مدنظر است مشارکت توده‌ای نیست بلکه مشارکت سازمان یافته در زمینه‌های مختلف اعم از قضایی (دفاع از حقوق شهروندی) اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی است که به عنوان رابط مردم و دولت و یا با قدرت‌های فراتر از قدرت مردم عمل می‌کنند. در جامعه مدنی این امر توسط سازمان‌های غیر

¹ Participation

² Habz

دولتی^۱ (NGO) و نهادهای مردمی^۲ (GRO) و دیگر تشکل‌های مردمی انجام می‌شود.

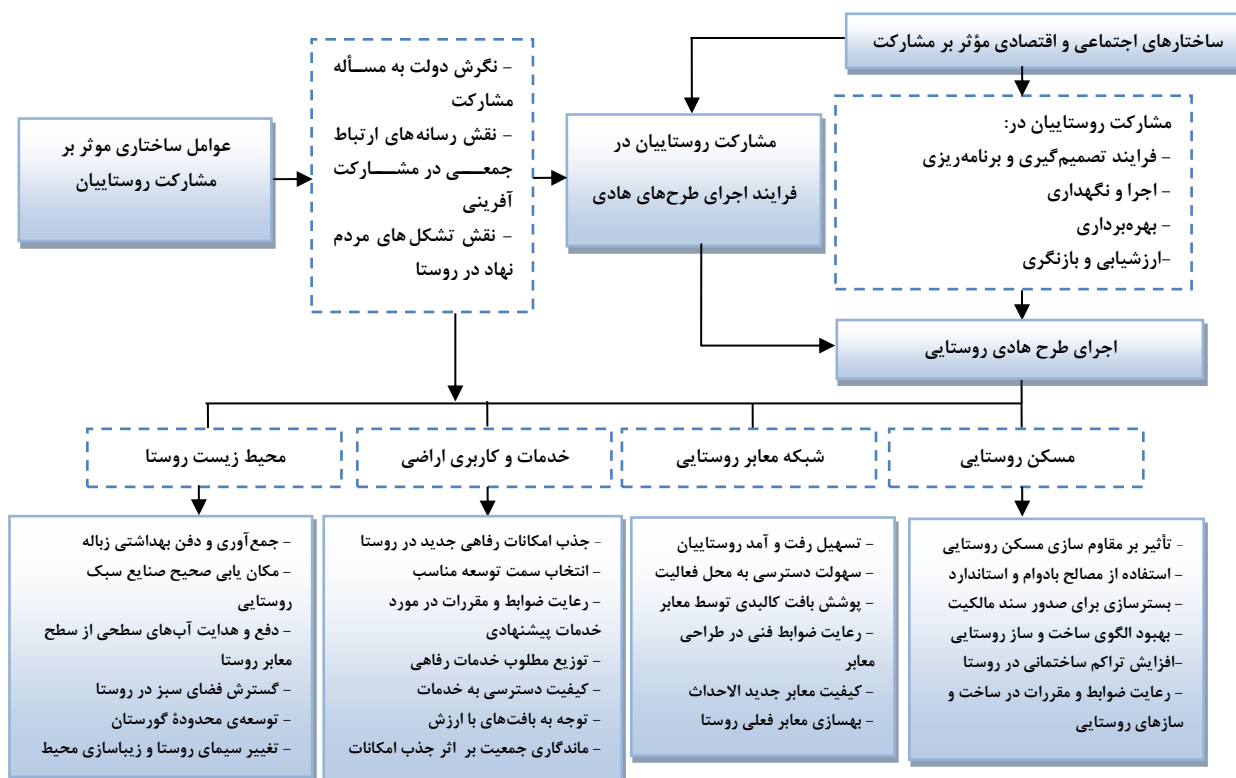
۲،۳. طرح هادی روستایی و مشارکت روستاییان: بر اساس آیین‌نامه نحوه بررسی و تصویب طرح‌های توسعه عمران محلی، ناحیه‌ای، منطقه‌ای و ملی و مقررات شهرسازی و معماری کشور مورخه ۱۳۷۸/۱۰/۱۲ هیأت دولت، طرح هادی روستایی عبارتست از طرحی که ضمن سامان‌دهی و اصلاح بافت موجود، میزان و مکان گسترش آبی و نحوه استفاده از زمین برای عملکردهای مختلف از قبیل مسکونی، تولیدی، تجاری، کشاورزی، تاسیسات و تجهیزات و نیازمندی‌های عمومی روستایی را حسب مورد در قالب مصوبات طرح‌های سامان‌دهی فضا و سکونتگاه‌های روستایی یا طرح‌های جامع ناحیه‌ای تعیین می‌نماید (بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، ۱۳۸۹: ۲۴). در بین طرح‌های توسعه فیزیکی، طرح‌های هادی روستایی سه ویژگی خاص داشته است که عبارتند از:

- با توجه به زمان آغاز این طرح‌ها، تهیه و اجرای آن‌ها بیش از ۲۰ سال سابقه دارد (کمتر طرحی در کشور وجود دارد که تهیه و اجرای آن، این مدت ادامه داشته باشد).
- از آن‌جا که طرح‌های هادی در مقیاس روستا تهیه می‌شود گستره مکانی آن‌ها زیاد است و در تمام نواحی روستایی کشور می‌توان نمونه‌هایی از آن‌ها را یافت.
- طرح‌های هادی محلی‌ترین و موردی‌ترین طرح‌هاست که مستقیماً با روستاها و اجتماع روستایی ارتباط دارد (رضوانی، ۱۳۹۰: ۱۶۷).

پس از چندین دهه برنامه‌ریزی و به کارگیری راهبردهای مختلف در کشورهای جهان سوم برای رسیدن به توسعه مطلوب، برنامه‌ریزان به این نتیجه رسیدند که مشارکت افراد محلی در طرح‌ها سبب کاهش هزینه‌ها در گردآوری اطلاعات، تعیین راهکارهای واقعی‌تر، تدوین قوانین اثربخش‌تر، هماهنگی و انسجام بیشتر افراد جامعه روستایی و اعمال بهتر قوانین می‌شود (کریمی‌زاده و همکاران، ۱۳۸۷: ۴۴). همچنین مدیریت مشارکتی به دلیل فراهم آوردن فرصت‌های برای اشتراک مساعی روستاییان در تصمیمات و امور کاربری منابع سبب حصول و برقراری دموکراسی می‌شود (Özerol & Newig, 2008: 644). البته ذکر این نکته نیز ضروری است که مفهوم مشارکت مردم تنها در بعد اجتماعی و گرفتن اطلاعات نیست، بلکه مشارکت بایستی به مفهوم واقعی کلمه در تمامی ابعاد و جنبه‌های یک مسأله و به صورت یکپارچه و همه‌جانبه صورت گیرد تا تأثیر گذار باشد (رکن‌الدی‌افتخاری و همکاران، ۱۳۸۹: ۲۳). طرح‌های هادی در ایران متأثر از دیدگاه کارکردگرایی با محوریت قرار دادن تحولات کالبدی در روستاها سعی در دگرگون ساختن کالبد روستاها و دستیابی به توسعه روستایی هستند (مظفر و همکاران، ۱۳۸۷: ۱۲).

^۱ Non Government Organization

^۲ Grass Roots Organization



شکل ۱- چارچوب مفهومی تحقیق (مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۳)

۳. روش تحقیق

این پژوهش از نظر هدف کاربردی و از نظر روش، از نوع توصیفی- همبستگی است که با بهره‌گیری از روش پیمایشی و با استفاده از ابزار پرسشنامه انجام شده است. حریم کلانشهر همدان دارای ۲۵ روستا با جمعیت ۳۷۰۴۳ نفر است که کلیه روستاهای فوق دارای طرح هادی مصوب می باشند، بنابراین جامعه آماری تحقیق شامل روستاهای دارای طرح هادی بوده که بر اساس فرمول NO با ضریب دقت $0/2$ تعداد ۱۰ روستا انتخاب شد که از زمان شروع اجرای طرح در آن‌ها کمتر از ۱۰ سال گذشته و تعداد خانوار ساکن در این روستاها برابر ۵۰۴۴ خانوار و ۱۸۹۵۱ نفر جمعیت می‌باشد. جهت برآورد حجم نمونه در سطح خانوارهای روستایی از روش نمونه‌گیری کوکران با سطح اطمینان ۹۵٪ و احتمال خطای $6/3$ ٪ استفاده شده است، بر این اساس برای بررسی تأثیر عوامل ساختاری- نهادی مؤثر بر مشارکت روستاییان در فرایند اجرای طرح هادی در روستاها، تعداد ۲۰۰ خانوار روستایی بنا بر سهم جمعیت هر روستا از کل انتخاب و به صورت نمونه‌گیری تصادفی ساده، در هر روستا مورد پرسش‌گری قرار گرفته‌اند. پس از جمع‌آوری اطلاعات و پردازش آن‌ها در محیط‌های نرم‌افزاری ArcGIS, SPSS و غیره نسبت به تحلیل داده‌ها در سطح منطقه‌ی مورد مطالعه اقدام شد.

برای بررسی عوامل ساختاری- نهادی مؤثر بر مشارکت روستاییان در طرح‌های هادی روستایی سه متغیر و هفت شاخص معرفی گردید که عوامل ساختاری- نهادی به‌عنوان متغیر مستقل، میزان مشارکت روستاییان به‌عنوان متغیر واسطه و فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی به‌عنوان متغیر وابسته مورد بررسی قرار می‌گیرد. مجموع متغیرها به وسیله‌ی ۸ شاخص و ۴۴ معرف (گویه) ارزیابی شد. تمامی گویه‌ها بر مبنای طیف لیکرت (خیلی کم، کم، متوسط،

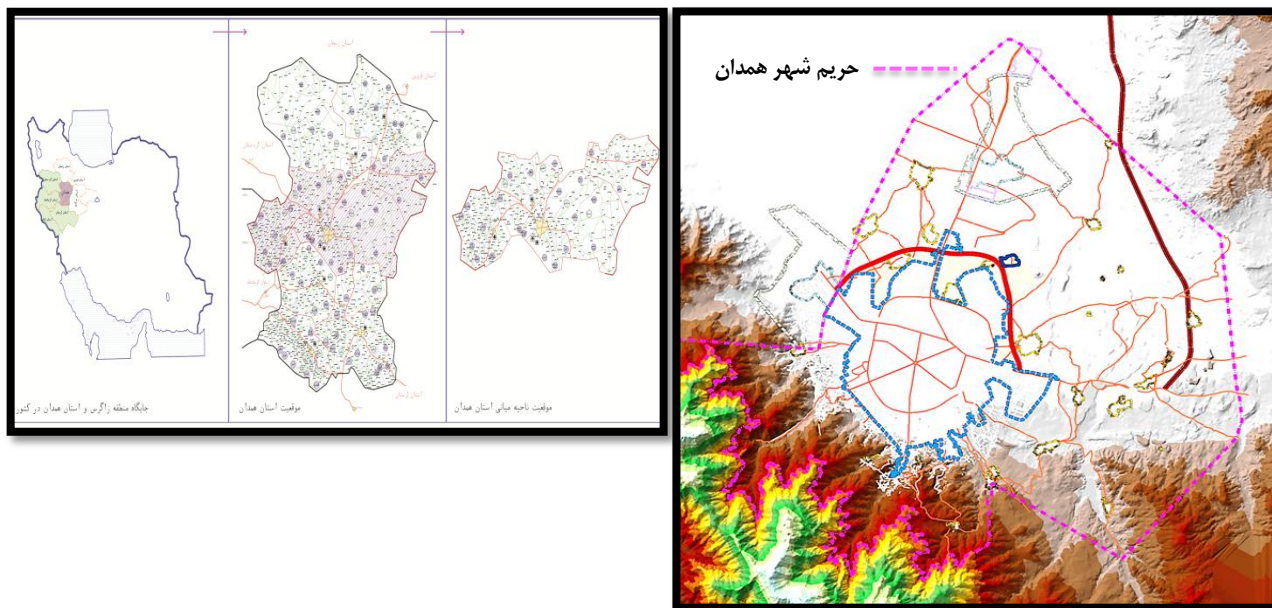
زیاد، خیلی زیاد) تنظیم شدند. برای ارزیابی روایی پرسشنامه‌ها از نظر ۲۰ نفر از متخصصین و کارشناسان ذی‌ربط در دانشگاه‌ها و بنیاد مسکن انقلاب اسلامی استفاده شد و پایایی آن‌ها بر مبنای آلفای کرونباخ با اعتبار بین ۰/۶۳ تا ۰/۸ تایید گردید.

جدول ۱- بررسی قابلیت اعتماد متغیرهای تحقیق (مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۳)

| نوع متغیر | نام متغیر | نام شاخص | تعداد گویه‌ها | آلفای کرونباخ |
|-----------|---|-------------------------------|---------------|---------------|
| مستقل | عوامل ساختاری مؤثر بر مشارکت روستاییان | نگرش دولت به مشارکت | ۴ | ۰/۷۳۸ |
| | | نقش رسانه‌ها در مشارکت‌آفرینی | ۵ | ۰/۶۱۷ |
| | | نقش تشکل‌های مردم نهاد | ۴ | ۰/۶۴ |
| واسطه | مشارکت روستاییان در فرآیند تهیه و اجرای طرح | | ۶ | ۰/۶۳ |
| وابسته | فرآیند اجرای طرح هادی | مسکن روستایی | ۶ | ۰/۷۲۱ |
| | | شبکه‌های روستایی | ۶ | ۰/۷۹۷ |
| | | توزیع خدمات و کاربری اراضی | ۷ | ۰/۷۶۸ |
| | | محیط زیست روستا | ۶ | ۰/۶۳۷ |

۴. محدوده یا قلمرو تحقیق

استان همدان با مساحت ۱۹۴۹۱ کیلومترمربع در حدود ۲/۱ درصد از مساحت کل کشور را در بر می‌گیرد. این استان بین مدارهای ۳۳ درجه و ۵۹ دقیقه تا ۳۵ درجه و ۴۴ دقیقه عرض شمالی و ۴۷ درجه و ۴۷ دقیقه تا ۴۹ درجه و ۳۰ دقیقه طول شرقی از نصف النهار گرینویچ قرار گرفته است. استان همدان جزو استان‌های غربی ایران است که از شمال به استان زنجان، از جنوب به استان لرستان، از شرق به استان مرکزی و از غرب به استان‌های کرمانشاه و کردستان محدود می‌گردد. از نظر تقسیمات کشوری مشتمل بر ۹ شهرستان، ۲۷ شهر، ۲۳ بخش و ۷۲ دهستان و ۱۲۱۲ روستا می‌باشد. شهرستان‌های این استان شامل همدان، ملایر، تویسرکان، نهاوند، اسدآباد، کبودر آهنگ، بهار، فامنین و رزن می‌باشند و مرکز آن شهر همدان است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰). کلانشهر همدان دارای ۲۵ روستا با ۹۵۹۵ خانوار و ۳۷۰۴۳ نفر جمعیت می‌باشد که از این تعداد دو روستا فاقد سکنه است. در این تحقیق تعداد ۱۰ روستای مورد مطالعه در سال ۱۳۹۰ جمعیتی بالغ بر ۱۸۹۵۱ نفر را در قالب ۵۰۴۴ خانوار در خود جای داده‌اند که برخی از آنها از نظر حجم جمعیت در رده روستاهای پر جمعیت شهرستان همدان محسوب می‌شوند.



شکل ۲- موقعیت کلاتشهر همدان و روستاهای واقع در حریم آن (مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۳)

جدول ۲- ویژگی‌های روستاهای مورد مطالعه در سال ۱۳۹۰ (مأخذ: بنیاد مسکن انقلاب اسلامی استان همدان، ۱۳۹۳)

| روستا | سال تهیه طرح | جمعیت ۱۳۹۰ | خانوار | خانوار نمونه |
|-----------------|--------------|------------|--------|--------------|
| حیدره بالای شهر | ۱۳۸۷ | ۱۲۳۲ | ۳۵۲ | ۱۴ |
| تفریجان | ۱۳۸۶ | ۲۱۳۴ | ۶۰۹ | ۲۴ |
| سرخ آباد | ۱۳۹۱ | ۱۴۱۴ | ۳۵۰ | ۱۴ |
| سنگستان | ۱۳۸۹ | ۱۱۲۷ | ۵۴۳ | ۲۲ |
| آبشینه | ۱۳۹۱ | ۱۵۰۶ | ۳۷۲ | ۱۵ |
| کنجینه | ۱۳۸۸ | ۷۶۰ | ۲۰۶ | ۸ |
| یکانه | ۱۳۸۹ | ۴۲۷ | ۱۱۵ | ۵ |
| ده پیاز | ۱۳۸۳ | ۴۰۷۸ | ۹۰۲ | ۳۶ |
| گراچقا | ۱۳۸۴ | ۲۲۵۲ | ۵۶۱ | ۲۲ |
| شورین | ۱۳۹۱ | ۴۰۲۱ | ۱۰۳۴ | ۴۰ |
| جمع کل | - | ۱۸۹۵۱ | ۵۰۴۴ | ۲۰۰ |

۵. تحلیل یافته‌های تحقیق

۱.۵. عوامل ساختاری- نهادی مؤثر بر میزان مشارکت در نواحی روستایی از دیدگاه روستاییان: عوامل ساختاری- نهادی مؤثر بر مشارکت در هر منطقه اثرات مثبت و منفی بر میزان مشارکت روستاییان در فرایند طرح‌های توسعه روستایی و به ویژه طرح هادی دارد. برای سنجش تأثیرات عوامل ساختاری- نهادی مؤثر بر مشارکت روستاییان در منطقه مورد مطالعه، از شاخص‌هایی چون نگرش دولت به مسأله مشارکت، نقش رسانه‌های ارتباط جمعی در مشارکت آفرینی روستاییان و نقش تشکل‌های مردم نهاد در بستر مشارکت در روستاها استفاده شد. بر

اساس آزمون کای اسکوتر تیپ پیرسون ضریب معنی داری برای گویه‌های مربوط به متغیر عوامل ساختاری مؤثر بر مشارکت روستاییان در سطح ۹۹٪ ارزیابی شده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که میزان اطلاع مردم از مزایای نهادهای مشارکتی در روستا، میزان اطلاع مسئولان (روستا یا کشور) از خواسته‌های روستاییان، میزان تلاش دولت جهت مشارکت روستاییان در فعالیت های اجتماعی، اقتصادی در سطح روستا و میزان توجه مسئولان به پیشنهادات افراد معمولی در روستا از دیدگاه روستاییان در سطح کم تا متوسط ارزیابی شده است. بنابراین، ۸۱/۵ درصد پاسخ‌گویان معتقدند بوده‌اند که دولت به مسأله مشارکت مردم به ویژه در جامعه روستایی یا اصلاً اعتقادی ندارد و یا این که تلاش بسیار ضعیفی در این زمینه به عمل می‌آورد (جدول شماره ۳).

جدول ۳- ارزیابی نگرش دولت به مسأله مشارکت از دیدگاه روستاییان (درصد) (مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۳)

| معرفها | اصلاً | کم | متوسط | زیاد | بسیار زیاد | میانگین وزنی | کای اسکوتر |
|--|-------|------|-------|------|------------|--------------|------------|
| میزان اطلاع مردم از مزایای نهادهای مشارکتی در روستا | ۹/۶ | ۴۰/۲ | ۳۶/۲ | ۱۰/۵ | ۳/۵ | ۲/۵۸ | ۰/۰۰۰ |
| میزان اطلاع مسئولان (روستا یا کشور) از خواسته‌های روستاییان | ۲۰/۹ | ۳۰/۹ | ۳۰/۴ | ۱۰/۹ | ۷ | ۲/۵۲ | ۰/۰۰۰ |
| میزان تلاش دولت جهت مشارکت روستاییان در فعالیت های اجتماعی، اقتصادی در سطح روستا | ۱۰ | ۳۰/۶ | ۳۰/۶ | ۲۳/۶ | ۵/۲ | ۲/۸۳ | ۰/۰۰۰ |
| میزان توجه مسئولان به پیشنهادات افراد معمولی در روستا | ۲۰/۴ | ۳۷/۸ | ۲۷/۸ | ۱۰/۴ | ۳/۵ | ۲/۳۹ | ۰/۰۰۰ |
| جمع | ۱۵/۳ | ۳۴/۹ | ۳۱/۳ | ۱۳/۸ | ۴/۸ | ۲/۵۸ | ۰/۰۰۰ |

بر اساس جدول ۴ میانگین پاسخ روستاییان به گویه‌های مربوط به میزان نقش رسانه‌های ارتباط جمعی در مشارکت آفرینی، نشان دهنده ارزیابی متوسط آنان در رابطه با میزان ارتباط محتوای کتاب‌های درسی دانش آموزان با مسأله مشارکت، میزان استفاده از شیوه‌های تدریس جدید (گروهی - مشارکتی) و مشارکت دادن دانش آموزان در تدریس توسط معلمان در مدارس، میزان تأثیر محتوای برنامه‌های تلویزیون و سایر رسانه‌ها در میزان مشارکت افراد و میزان تأثیر دسترسی به اینترنت بر بالا بردن مشارکت روستاییان در بین پاسخگویان است. این مورد با نتیجه پاسخگویی ۳۶/۹ درصد افراد در این تحقیق تبیین می‌گردد و در مجموع ۶۹/۳ درصد افراد معتقدند که رسانه‌های ارتباط جمعی نقشی کمتر از حد متوسط را در رابطه با مشارکت آفرینی در جوامع روستایی ایفا نموده‌اند.

جدول ۴- ارزیابی نقش رسانه‌های ارتباط جمعی در مشارکت آفرینی از دیدگاه روستاییان (درصد) (مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۳)

| معرفها | اصلاً | کم | متوسط | زیاد | بسیار زیاد | میانگین وزنی | کای اسکوتر |
|--|-------|------|-------|------|------------|--------------|------------|
| میزان ارتباط محتوای کتاب‌های درسی دانش آموزان با مسأله مشارکت | ۰/۴ | ۲۵/۱ | ۴۵/۷ | ۲۱/۵ | ۷/۲ | ۳/۱ | ۰/۰۰۰ |
| میزان استفاده از شیوه‌های تدریس جدید (گروهی - مشارکتی) و مشارکت دادن دانش آموزان در تدریس توسط معلمان در مدارس | ۹/۵ | ۲۰ | ۴۰/۹ | ۲۴/۵ | ۵ | ۲/۹۵ | ۰/۰۰۰ |
| میزان تأثیر محتوای برنامه‌های تلویزیون و سایر رسانه‌ها در مشارکت افراد | ۶/۲ | ۱۱/۵ | ۳۸/۱ | ۳۵/۴ | ۸/۸ | ۳/۲۹ | ۰/۰۰۰ |
| میزان دسترسی افراد به خدمات اینترنت در روستا | ۳۳/۶ | ۲۱ | ۲۶/۶ | ۱۱/۸ | ۷ | ۲/۲۳ | ۰/۰۰۰ |
| میزان تأثیر دسترسی به اینترنت بر بالا بردن مشارکت روستاییان | ۱۳/۲ | ۲۱/۱ | ۳۳/۲ | ۲۳/۲ | ۹/۵ | ۲/۹۵ | ۰/۰۰۰ |
| جمع | ۱۲/۷ | ۱۹/۷ | ۳۶/۹ | ۲۳/۳ | ۷/۴ | ۲/۸۹ | ۰/۰۰۰ |

یافته‌های تحقیق بر اساس جدول ۵ بیانگر این مطلب است که روستاییان در ارزیابی نقش تشکلهای مردم نهاد در مشارکت آفرینی در محیط‌های روستایی به میزان دسترسی به تشکلهای سازمان‌های مردم نهاد برای مشارکت، میزان حضور سازمان‌ها و نهادهای رسمی و غیررسمی (مثل شورا، دهیاری، بسیج و غیره) و میزان مشارکت روستاییان در جلسات شورا و یا سایر نهاد های مدنی پاسخ متوسطی داده‌اند و در مقابل معتقدند که میزان دوره‌های آموزشی و ترویجی برگزار شده در روستا کم بوده است. این متغیر با پاسخگویی ۳۴/۸ درصد افراد تبیین و در کل ۷۳/۹ درصد افراد معتقدند که نقش تشکلهای مردم نهاد در مشارکت کمتر از سطح متوسط بوده است.

جدول ۵- ارزیابی نقش تشکلهای مردم نهاد در مشارکت آفرینی از دیدگاه روستاییان (درصد) (مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۳)

| معرفها | اصلاً | کم | متوسط | زیاد | بسیار زیاد | میانگین وزنی | کای اسکوتر |
|--|-------|------|-------|------|------------|--------------|------------|
| میزان دسترسی به تشکلهای سازمان‌های مردم نهاد برای مشارکت در روستا | ۱۳/۵ | ۳۲/۸ | ۳۶/۷ | ۱۴/۴ | ۲/۶ | ۲/۶ | ۰/۰۰۰ |
| میزان حضور سازمان‌ها و نهادهای رسمی و غیررسمی (مثل شورا، دهیاری، بسیج و غیره) در روستا | ۲/۶ | ۱۶ | ۳۶/۸ | ۳۱/۲ | ۱۳/۴ | ۳/۳۷ | ۰/۰۰۰ |
| میزان دوره‌های آموزشی و ترویجی برگزار شده در روستا | ۱۲/۲ | ۴۳/۲ | ۲۷/۹ | ۱۲/۷ | ۳/۹ | ۲/۵۳ | ۰/۰۰۰ |
| میزان مشارکت روستاییان در جلسات شورا و یا سایر نهادهای مدنی | ۱۰/۴ | ۲۵/۷ | ۳۷/۸ | ۱۸/۷ | ۷/۴ | ۲/۸۷ | ۰/۰۰۰ |
| جمع | ۹/۷ | ۲۹/۴ | ۳۴/۸ | ۱۹/۳ | ۶/۹ | ۲/۸۴ | ۰/۰۰۰ |

۲.۵. فرایند اجرای طرح هادی روستایی: اجرای طرح هادی در روستاها تلاشی است برای توسعه آن‌ها که بر اساس مصوبات طرح هادی و در صورت اجرای گام به گام آن روستاها می‌توانند از انزوا خارج شده و به صورت یک عضو فعال تولیدی در اقتصاد کشور نقش داشته باشند (شمس‌الدینی، ۱۳۸۷: ۳۹). برای تبیین فرایند اجرای طرح هادی روستایی از چهار زیرمتغیر مسکن روستایی، شبکه معابر روستایی، توزیع خدمات و کاربری اراضی و محیط زیست روستا کمک گرفته شد که هر کدام از این شاخص‌ها به کمک گویه‌هایی تعریف شده است و نتایج آن در جدول ۶ ارائه گردیده است. در بین چهار زیرمتغیر (شاخص) اجرای طرح هادی از نظر روستاییان، متغیر شبکه معابر روستایی بیشترین میزان موفقیت را در بعد اجرای طرح با میانگین ۳/۴۴ در محیط روستایی داشته است و در طرف مقابل توزیع خدمات و کاربری اراضی با میانگین ۳/۲۸ توفیق کمتری در مقایسه با سایر عوامل داشته است. بر اساس آزمون کای اسکوتر تیپ پیرسون ضریب معنی‌داری برای گویه‌های مربوط به متغیر فرایند اجرای طرح روستایی در سطح ۹۹٪ ارزیابی شده است.

جدول ۶- میزان توفیق در فرایند اجرای طرح هادی روستایی از نگاه روستاییان (مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۳)

| شاخص‌ها | تعداد گویه‌ها | اصلاً | کم | متوسط | زیاد | بسیار زیاد | میانگین وزنی | کای اسکوتر |
|----------------------------|---------------|-------|------|-------|------|------------|--------------|------------|
| مسکن روستایی | ۶ | ۴/۲ | ۱۲/۶ | ۳۴/۶ | ۳۳/۷ | ۱۲/۹ | ۲/۳۹ | ۰/۰۰۰ |
| شبکه معابر روستایی | ۶ | ۲/۲ | ۱۳/۸ | ۳۴/۲ | ۳۷/۶ | ۱۲/۱ | ۳/۴۴ | ۰/۰۰۰ |
| توزیع خدمات و کاربری اراضی | ۷ | ۴/۶ | ۱۷/۳ | ۳۴ | ۳۳/۱ | ۱۱ | ۳/۲۸ | ۰/۰۰۰ |
| محیط زیست روستا | ۶ | ۳/۹ | ۱۵ | ۳۳/۱ | ۳۱/۸ | ۱۶/۲ | ۳/۴۳ | ۰/۰۰۰ |
| طرح هادی روستایی | ۲۵ | ۳/۷ | ۱۴/۷ | ۳۴ | ۳۴ | ۱۳/۶ | ۳/۳۹ | ۰/۰۰۰ |

۳,۵. میزان مشارکت روستاییان در فرایند تهیه و اجرای طرح هادی روستایی: نتایج پژوهش بر اساس جدول ۷ که حاصل نظرخواهی از مدیران روستایی (شوراها و دهیاری‌ها) منطقه‌ی مورد مطالعه، در رابطه با میزان مشارکت روستاییان در فرایند تهیه و اجرای طرح هادی روستایی است، نشان می‌دهد که میزان همکاری مردم در زمینه‌ی طرح سنددار کردن املاک روستایی در بالاترین سطح خود با میانگین $4/33$ بوده است که نشان‌دهنده نگاه مردم به انتفاعی است که از این رهگذر نصیب آنان می‌گردد. در مقابل، میزان آشنایی روستاییان با طرح هادی، اهداف و روند اجرای آن در پایین‌ترین سطح، یعنی ۳ قرار دارد، که بیانگر اطلاع رسانی بسیار ضعیف در رابطه با طرح‌های هادی، اهداف و روند اجرای آن به جامعه روستایی از سوی سازمان‌های متولی به ویژه بنیاد مسکن انقلاب اسلامی می‌باشد.

جدول ۷- بررسی میزان مشارکت روستاییان در فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی (مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۳)

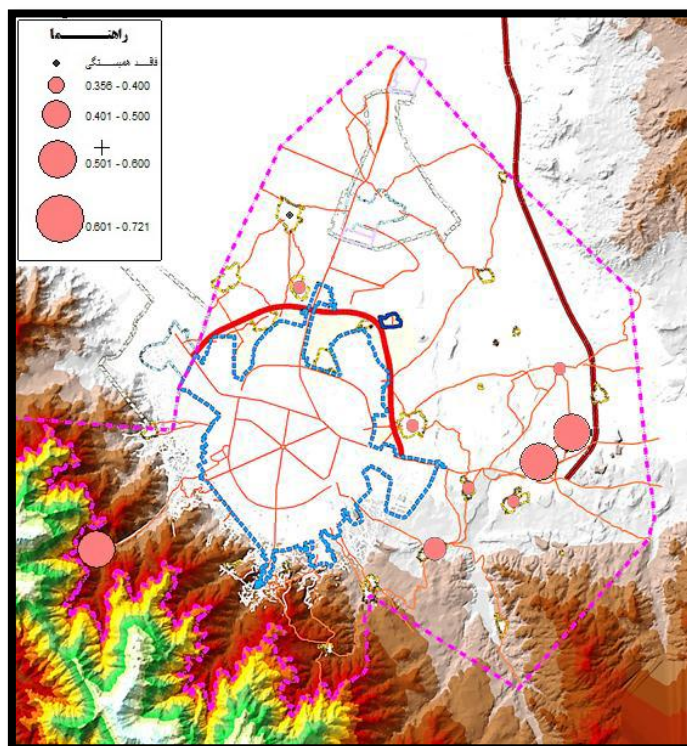
| ردیف | معرفها | اصلاً | کم | متوسط | زیاد | بسیار زیاد | میانگین وزنی | کای اسکوتر |
|------|------------------------------------|-------|------|-------|------|------------|--------------|------------|
| ۱ | میزان مشارکت و استقبال از طرح | ۰ | ۰ | ۵۰ | ۳۰ | ۲۰ | ۳/۷ | ۰/۰۰۰ |
| ۲ | مشکلات اجرای طرح هادی | ۲۸/۶ | ۱۴/۲ | ۰ | ۲۸/۶ | ۲۸/۶ | ۳/۱۴ | ۰/۰۰۰ |
| ۳ | روند اطلاع رسانی به مردم روستا | ۱۰ | ۱۰ | ۱۰ | ۵۰ | ۲۰ | ۳/۶ | ۰/۰۰۰ |
| ۴ | همکاری مردم در عملیات صدور سند | ۰ | ۰ | ۰ | ۶۶/۷ | ۳۳/۳ | ۴/۳۳ | ۰/۰۰۰ |
| ۵ | همکاری گروه‌های محلی در طرح | ۰ | ۰ | ۲۰ | ۴۰ | ۴۰ | ۳/۵۶ | ۰/۰۰۰ |
| ۶ | میزان آگاهی روستاییان از روند طرح | ۰ | ۳۰ | ۵۰ | ۱۰ | ۱۰ | ۳ | ۰/۰۰۰ |
| ۷ | میزان آشنایی با بنیاد مسکن | ۰ | ۱۰ | ۴۰ | ۴۰ | ۱۰ | ۳/۵ | ۰/۰۰۰ |
| | مشارکت روستاییان در اجرای طرح هادی | ۵/۵ | ۹/۲ | ۲۴/۳ | ۳۷/۹ | ۲۳/۱ | ۳/۶۲ | ۰/۰۰۰ |

۴,۵. تحلیل فضایی ارتباط بین عوامل ساختاری- نهادی مؤثر بر مشارکت و اجرای طرح هادی روستایی: بین عوامل ساختاری- نهادی مؤثر بر مشارکت روستاییان و فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی رابطه همبستگی مستقیم و نسبتاً ضعیفی با مقدار $0/488$ در سطح معناداری ۹۹ درصد مشاهده می‌شود و بیانگر تأثیر قابل ملاحظه متغیر مستقل بر متغیر وابسته می‌باشد. بین عوامل ساختاری مؤثر بر مشارکت روستاییان و مشارکت روستاییان در فرایند تهیه و اجرای طرح‌های هادی روستایی همبستگی مستقیمی با ضریب $0/186$ در سطح معناداری ۹۹ درصد برقرار است و از سوی دیگر بین مشارکت روستاییان و فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی همبستگی مستقیم و نسبتاً ضعیفی با ضریب $0/16$ در سطح معناداری ۹۰ درصد برقرار است.

جدول ۸- بررسی ارتباط بین عوامل ساختاری- نهادی مؤثر بر مشارکت روستاییان و اجرای طرح هادی (مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۳)

| نام روستا | مقدار ضریب همبستگی | مقدار احتمال آزمون | نتیجه آزمون | تحلیل |
|-----------------|--------------------|--------------------|-------------------|---------------------|
| حیدره بالای شهر | ۰/۵۹۴ | ۰/۰۰۰ | رد فرضیه صفرآزمون | ارتباط معنی‌دار است |
| تفریجان | ۰/۴۹۷ | ۰/۰۰۶ | رد فرضیه صفرآزمون | ارتباط معنی‌دار است |
| سرخ آباد | ۰/۳۹۶ | ۰/۰۸۱ | رد فرضیه صفرآزمون | ارتباط معنی‌دار است |
| سنگستان | ۰/۳۴۱ | ۰/۳۰۵ | پذیرش فرضیه صفر | - |
| آبشینه | ۰/۳۵۵ | ۰/۱۱۷ | پذیرش فرضیه صفر | - |
| کنجینه | ۰/۷۲۱ | ۰/۰۰۵ | رد فرضیه صفرآزمون | ارتباط معنی‌دار است |

| | | | | |
|---------|--------|-------|-------------------|---------------------|
| یکانه | ۰/۶۴۴ | ۰/۰۰۴ | رد فرضیه صفرآزمون | ارتباط معنی‌دار است |
| ده پیاز | -۰/۱۲۵ | ۰/۵۵ | پذیرش فرضیه صفر | - |
| گراچقا | ۰/۳۳۴ | ۰/۳۱۵ | پذیرش فرضیه صفر | - |
| شورین | ۰/۳۵۴ | ۰/۰۲۴ | رد فرضیه صفرآزمون | ارتباط معنی‌دار است |
| جمع | ۰/۴۸۸ | ۰/۰۰۰ | رد فرضیه صفرآزمون | ارتباط معنی‌دار است |



شکل ۳- توزیع فضایی ارتباط بین عوامل ساختاری- نهادی و اجرای طرح هادی روستایی (مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۳)

بر اساس یافته‌های جدول ۸، بین عوامل ساختاری مؤثر بر مشارکت و اجرای طرح‌های هادی در اکثر روستاهای مورد مطالعه مانند حیدره بالای شهر، تفریجان، سرخ آباد، کنجینه، یکانه و شورین ارتباط مثبت و معنی‌داری وجود دارد. همبستگی مورد اشاره در این روستاها مستقیم و در بعضی موارد نسبتاً کامل است، بدین معنا که با نقش آفرینی بیشتر عوامل ساختاری مؤثر بر مشارکت روستاییان، میزان توفیق در فرایند اجرای طرح هادی روستایی در این روستاها را افزایش می‌دهد.

۵.۵. بررسی تأثیر عوامل ساختاری- نهادی مؤثر بر مشارکت روستاییان در فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی: برای بررسی میزان تأثیرگذاری عوامل ساختاری- نهادی مؤثر بر مشارکت روستاییان در فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی از دیدگاه روستاییان از مدل رگرسیون چند متغیره استفاده شده است. بر اساس مقدار ضریب تعیین ۰/۱۹۷ مشخص می‌شود که رگرسیون خطی متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته حدود ۲۰ درصد از کل تغییرات را توجیه می‌کند. در جدول ANOVA مجموع مربعات، درجه آزادی، میانگین مربعات، آماره فیشر و سطح معنی‌داری رگرسیون گزارش شده است. مقدار P-Value یا همان سطح معناداری برابر ۰/۰۰۰ می‌باشد که از ۰/۰۵

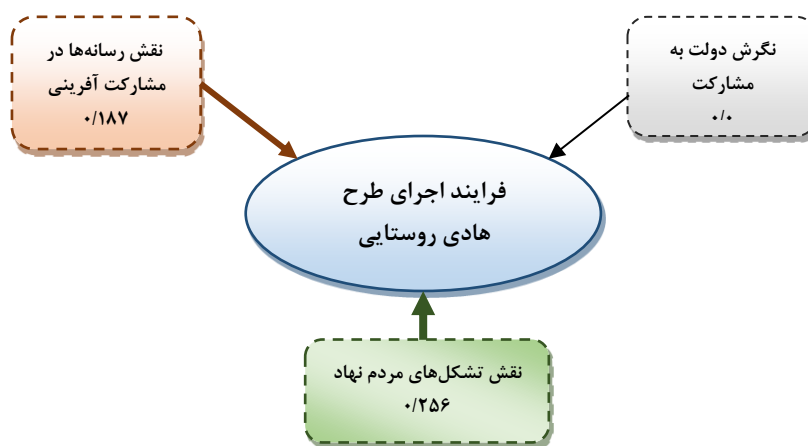
کوچک تر است، بنابراین فرضیه صفر آزمون مبنی بر عدم معنی داری مدل رگرسیون را با اطمینان ۹۹٪ رد می‌کنیم و در نتیجه مدل رگرسیونی از لحاظ آماری معنی دار است.

جدول ۹- بررسی اثرگذاری عوامل ساختاری-نهادی مؤثر بر مشارکت روستاییان در فرایند اجرای طرح هادی

(مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۳)

| متغیرهای مستقل | ضریب متغیر | ضریب (استاندارد(بتا) | آماره t | سطح معناداری | نتیجه |
|--|------------|----------------------|---------|--------------|----------------------|
| مقدار ثابت(متغیر وابسته: اجرای طرح هادی روستایی) | ۲/۲۳۳ | - | ۱۳/۸۲۷ | ۰/۰۰۰ | در مدل معنی دار است |
| نگرش دولت به مشارکت | ۰/۰۴۳ | ۰/۰۵۶ | ۰/۷۸۶ | ۰/۴۳۳ | در مدل معنی دار نیست |
| نقش رسانه ها در مشارکت آفرینی | ۰/۱۵۹ | ۰/۱۸۷ | ۲/۹۷۲ | ۰/۰۰۳ | در مدل معنی دار است |
| نقش تشکل های مردم نهاد | ۰/۲۰۷ | ۰/۲۵۶ | ۳/۴۰۱ | ۰/۰۰۱ | در مدل معنی دار است |

با توجه به نتایج جدول ۹، مشاهده می‌شود که فقط برای متغیر نگرش دولت به مسأله مشارکت در روستاها مقدار P-Value بیشتر از ۰/۰۵ است، بنابراین، تأثیر متغیرهای نقش رسانه‌های ارتباط جمعی در مشارکت آفرینی و نقش تشکل‌های مردم نهاد در مشارکت روستاییان در مدل معنی دار است و در نتیجه مدل رگرسیونی به صورت زیر ارائه می‌شود:



شکل ۴- اهمیت نسبی عوامل ساختاری- نهادی تأثیرگذار بر اجرای طرح هادی روستایی

در ادامه با توجه به شاخص مشارکت روستاییان در فرایند اجرای طرح هادی، روستاها به دو گروه با میزان مشارکت کم و زیاد دسته‌بندی شدند و بر این اساس ضریب تعیین در دو گروه روستا به ترتیب ۰/۲۲۴ و ۰/۲۴۷ بوده و بیانگر این که این متغیر حدود ۲۵ درصد تغییرات متغیر وابسته را تبیین می‌نماید. مقدار P-Value یا همان سطح معناداری برابر ۰/۰۰۰ می‌باشد که از ۰/۰۵ کوچک تر است، بنابراین مدل رگرسیونی از لحاظ آماری معنی دار است. به منظور بررسی مستقل بودن باقی مانده‌ها از آماره دوربین واتسن استفاده می‌شود که اگر مقدار آن بین ۱/۵ تا ۲/۵ باشد نشان دهنده مستقل بودن باقی مانده‌ها است که مقدار آن در گروه با مشارکت کم و زیاد به ترتیب برابر ۱/۹۶ و ۲/۱۵ است، لذا باقی مانده‌ها مستقل از یکدیگر می‌باشند.

جدول ۱۰- بررسی اثرگذاری عوامل ساختاری- نهادی مؤثر بر مشارکت روستاییان در دو گروه روستاها (مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۳)

| گروه | متغیرهای مدل | ضریب متغیر | ضریب (استاندارد(بتا) | آماره t | سطح معناداری | نتیجه |
|-------------|--|------------|----------------------|---------|--------------|----------------------|
| مشارکت کم | عرض از مبدأ (متغیر وابسته: اجرای طرح هادی روستایی) | ۲/۰۴۲ | - | ۸/۶۲۲ | ۰/۰۰۰ | در مدل معنی دار است |
| | نگرش دولت به مشارکت | ۰/۰۷۶ | ۰/۱۱۵ | ۱/۰۲۸ | ۰/۳۰۶ | در مدل معنی دار نیست |
| | نقش رسانه‌ها در مشارکت آفرینی | ۰/۲۰۸ | ۰/۲۷۳ | ۲/۹۳۸ | ۰/۰۰۴ | در مدل معنی دار است |
| | نقش تشکل‌های مردم نهاد | ۰/۱۵۵ | ۰/۲۱۷ | ۱/۹۸۸ | ۰/۰۴۹ | در مدل معنی دار است |
| مشارکت زیاد | عرض از مبدأ (متغیر وابسته: اجرای طرح هادی روستایی) | ۲/۲۴۷ | - | ۱۱/۰۲۷ | ۰/۰۰۰ | در مدل معنی دار است |
| | نگرش دولت به مشارکت | ۰/۰۶۲ | ۰/۰۹۲ | ۰/۸۳۳ | ۰/۴۰۷ | در مدل معنی دار نیست |
| | نقش رسانه‌ها در مشارکت آفرینی | ۰/۰۹۷ | ۰/۱۲۳ | ۱/۳۰۵ | ۰/۱۹۵ | در مدل معنی دار نیست |
| | نقش تشکل‌های مردم نهاد | ۰/۲۶۵ | ۰/۳۵۵ | ۳/۰۸۰ | ۰/۰۰۳ | در مدل معنی دار است |

با توجه به یافته‌های جدول ۱۰ در مدل با مشارکت کم در سطح معنی دار عرض از مبدأ، نقش رسانه‌ها در مشارکت آفرینی و نقش تشکل‌های مردم نهاد کمتر از ۰/۰۵ بوده است، در نتیجه این متغیرها در مدل معنی دار می‌باشند اما در مدل با مشارکت زیاد در سطح معنی دار عرض از مبدأ، فقط نقش تشکل‌های مردم نهاد کمتر از ۰/۰۵ بوده و لذا این متغیر در مدل معنی دار می‌باشند بنابراین در گروه روستاهای با مشارکت پایین، نقش رسانه‌های ارتباط جمعی در مشارکت آفرینی از دیدگاه روستاییان حائز اهمیت بوده است، در حالی در گروه روستاهای با مشارکت زیاد، این متغیر اثرگذاری خاصی نداشته است.

۶. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

بر اساس یافته‌های تحقیق، ارتباط نسبتاً قوی با ضریب ۰/۴۸۸ (ضریب همبستگی پیرسون) بین میزان عوامل ساختاری- نهادی مؤثر بر مشارکت روستاییان و میزان موفقیت در فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی در منطقه مورد مطالعه وجود دارد. با بررسی میزان اثرگذاری عوامل ساختاری- نهادی مؤثر بر مشارکت روستاییان در میزان موفقیت در فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی در سطح روستاهای مورد مطالعه؛ متغیر عوامل ساختاری- نهادی مؤثر بر مشارکت روستاییان دارای تأثیر مثبتی بر روی میزان موفقیت فرایند اجرای طرح هادی روستایی بوده است و در بین شاخص‌های آن، نقش تشکل‌های مردم نهاد با اثرگذاری ۲۶/۵ درصد بیشترین تغییرات متغیر وابسته را توجیه می‌نماید. بنابراین، نتایج تحقیق حاضر با تحقیقات پیشین در این زمینه، هم‌خوانی دارد. با توجه به میزان مشارکت روستاییان در فرایند تهیه و اجرای طرح هادی روستایی از نگاه دهیاران، پس از گروه‌بندی روستاییان به دو گروه روستاهای دارای مشارکت کم و زیاد، تفاوت معناداری در میزان اثرگذاری عوامل ساختاری- نهادی مؤثر بر مشارکت روستاییان مشاهده گردید، به نحوی که در گروه روستاهای با مشارکت پایین، دو شاخص نقش رسانه‌های ارتباط جمعی و تشکل‌های مردم نهاد بر میزان موفقیت در فرایند اجرای طرح‌های هادی اثرگذار بوده است، اما در گروه روستاهای با مشارکت زیاد فقط نقش تشکل‌های مردم نهاد معنادار بوده است، که به نتایج کلی تحقیق هم‌خوانی بیشتری دارد. در نهایت، می‌توان گفت که عوامل ساختاری- نهادی مؤثر بر مشارکت در میزان موفقیت

فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی در منطقه مورد مطالعه تأثیر نسبتاً قابل توجهی داشته است و فرضیه تحقیق مورد تأیید قرار می‌گیرد.

مهم‌ترین راهکارهای پیشنهادی جهت بهبود افزایش مشارکت روستاییان در فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی و دستیابی به توفیق بیشتر در این زمینه، عبارتند از:

➤ آگاهی اجتماعی نسبت به آثار و کارکرد نهادها و تشکل‌ها اندک است و از سوی دیگر سازمان‌های مردمی در منطقه برای الگو سازی محدود هستند، بنابراین آموزش و معرفی آثار و کارکردهای مثبت و تجربیات کشورهای مختلف و سازمان‌های مردمی موفق ضرورت دارد. این امر از طریق انتشار نشریات برای روستاها توسط سازمان‌های مختلف در حیطه کارکرد خود می‌تواند در توسعه روستایی موثر واقع شود.

➤ برگزاری کارگاه‌های آموزشی، در زمینه آشنایی با فرایند تهیه، اجرا و نگهداری طرح‌های هادی روستایی و نحوه مشارکت روستاییان در آن به همراه ظرفیت سازی نهادی و قانونی در جهت تسهیل و افزایش مشارکت عمومی آنان.

➤ با توجه به ضعف عملکرد نهادهای موجود در منطقه همانند شوراهای دهیاری‌ها و شوراهای حل اختلاف و فقدان نهادهای تولیدی، بازرگانی و مالی، تشویق و ترغیب افراد با نفوذ و معتمد محلی در راستای رفع مشکلات و پیشبرد امور ثمر بخش خواهد بود. زیرا هر چه افراد با نفوذ در نهادهای مردمی همانند شوراهای عضویت داشته باشند، می‌توانند رابطه اعضای نهاد را هم با مردم و هم با دولت بطور مناسب برقرار سازند.

➤ افزایش آگاهی مردم در ارتباط با حقوق مدنی و شهروندی جهت کاهش و تهدید قدرت دولت در خصوص دخالت در امور نهادها و تشکل‌های مردمی و دفاع از حقوق شهروندی در برابر جبر قدرت فرا فردی.

➤ بهره‌گیری از نهاد های محلی، زیرا با توجه به شناختی که از مردم و منطقه مورد مطالعه دارند، می‌توانند زمینه اجرای بهتر طرح را در منطقه ایجاد کنند و به نوعی تسهیل کننده روند توسعه در منطقه خود باشند.

➤ در کنار بسترسازی برای افزایش مشارکت روستاییان در مرحله اجرا و نگهداری طرح هادی روستایی، اقدامات زیر توسط نهادهای ذی‌ربط می‌تواند به عنوان تسهیل کننده عمل نماید:

الف/ طرح هادی پیشنهادی مورد قبول روستاییان باشد؛

ب/ اجرای طرح هادی از جمله نیازهای اساسی اهالی روستا باش؛

ج/ روستاییان از نتایج مثبت اجرای طرح هادی روستایی آگاه باشند؛

د/ مشارکت روستاییان در این مرحله نباید به مشارکت مالی آنان یا استفاده از نیروی کار آنان تفسیر شود؛

ه/ رعایت مقررات فنی در اجرای طرح هادی روستایی الزامی است؛

و/ همکاری مردم و سازمان‌های محلی در روستا از قبیل دهیاری‌ها با مسئولان و کارشناسان اجرای طرح هادی روستایی.

منابع

- ۱- ازکیا، مصطفی و غفاری، غلام‌رضا. (۱۳۸۳). توسعه روستایی با تأکید بر جامعه روستایی ایران، تهران: نشر نی.
- ۲- بنیاد مسکن انقلاب اسلامی استان همدان. (۱۳۹۳). بررسی طرح‌های هادی روستایی در شهرستان همدان، روابط عمومی بنیاد مسکن.
- ۳- بنیاد مسکن انقلاب اسلامی. (۱۳۸۹). دستاوردهای پژوهش و فناوری بنیاد مسکن و شرکت‌های تابعه، تهران: روابط عمومی بنیاد مسکن.
- ۴- بیرو، آلن. (۱۳۷۰). فرهنگ علوم اجتماعی، ترجمه باقر ساروخانی، تهران: انتشارات کیهان.
- ۵- جعفرزاده پور، فروزنده. (۱۳۸۸). کندوکاو در مسائل جوانان و مناسبات نسلی، تهران: نشر جهاد دانشگاهی.
- ۶- حسن‌نژاد، مریم و کهنسال، محمدرضا و قربانی، محمد. (۱۳۹۰). عوامل مؤثر بر مشارکت روستاییان در گروه‌های توسعه روستایی: مطالعه موردی پروژه بین‌المللی ترکیب کربن در خراسان جنوبی، فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۴، شماره ۲، صص ۷۳-۹۱.
- ۷- رضایی، روح‌الله و ودادی، الهام و مهردوست، خدیجه. (۱۳۹۱). بررسی عوامل تاثیرگذار بر مشارکت روستاییان در طرح‌های آبخیزداری حوزه آبخیز خممارک (مطالعه موردی: روستای ده جلال)، مجله پژوهش‌های روستایی، سال ۳، شماره ۱، صص ۱۹۹-۲۲۱.
- ۸- رضوانی، محمدرضا. (۱۳۹۰). برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران، چاپ چهارم، تهران: نشر قومس.
- ۹- رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا و پورطاهری، مهدی و صادقلو، طاهره و سجاسی‌قیداری، حمدالله. (۱۳۸۹). تحلیل عوامل مؤثر در مدیریت مشارکتی سیل در مناطق روستایی (مطالعه موردی: روستاهای سیل‌زده حوزه گرگان‌رود استان گلستان)، فصلنامه پژوهش‌های روستایی، سال ۱، شماره ۲، صص ۱-۲۶.
- ۱۰- رهنما، محمدرحیم. (۱۳۷۵). ارزیابی طرح‌های بهسازی روستایی در خراسان، مشهد: جهاد سازندگی استان خراسان.
- ۱۱- شارع‌پور، محمود. (۱۳۷۲). بازتاب اقتصادی- اجتماعی اجرای طرح‌های بهسازی در روستاهای استان آذربایجان شرقی، ماهنامه جهاد، سال دوازدهم و سیزدهم، شماره ۱۵۷ و ۱۶۴ و ۱۶۵.
- ۱۲- شریفی، امید و غلامرضایی، سعید و رضایی، روح‌الله. (۱۳۸۹). بررسی عوامل مؤثر بر میزان مشارکت روستاییان در طرح‌های آبخیزداری منطقه جیرفت، مجله علوم و مهندسی آبخیزداری ایران، شال ۴، شماره ۱۲، صص ۹-۱.
- ۱۳- شمس‌الدینی، علی. (۱۳۸۷). آثار اجرای طرح هادی در کاهش مهاجرت‌های روستایی؛ مورد مطالعه: روستای فهلیان- شهرستان ممسنی، فصلنامه مسکن و انقلاب، شماره ۱۲۱.
- ۱۴- شهبازی، اسماعیل. (۱۳۸۹). درآمدی بر آسیب‌شناسی توسعه روستایی، تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
- ۱۵- عظیمی، نسرين و جمشیدیان، مجید. (۱۳۸۴). بررسی اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی- مطالعه موردی غرب گیلان، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۲۲، صص ۲۵-۳۴.
- ۱۶- عفتی، محمد. (۱۳۷۱). بررسی عوامل مؤثر بر مشارکت روستاییان در طرح‌های توسعه روستایی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.

- ۱۷- عنبری، موسی و حسنونند. احسان. (۱۳۸۹). رابطه فرهنگ پدر سالاری و مشارکت سازمان یافته زنان در مدیریت روستایی، مجله روستا و توسعه، سال ۱۳، شماره ۴۹، صص ۱۵۳-۱۳۱.
- ۱۸- غیورمداح، منصوره. (۱۳۸۴). ارزیابی اثربخشی طرح‌های هادی بر توسعه روستایی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه فردوسی مشهد.
- ۱۹- قاسمی، محمدعلی. (۱۳۸۴). بررسی عوامل اجتماعی- اقتصادی موثر بر میزان مشارکت روستاییان در طرح‌های عمرانی: مطالعه موردی بخش مرکزی شهرستان کاشان، فصلنامه روستا و توسعه، سال ۸، شماره ۴، صص ۱۱۲-۷۹.
- ۲۰- قانع‌راد، محمد امین و حسینی، فریده. (۱۳۸۴). ارزش‌ها شبکه روابط و مشارکت در سازمان‌های غیر دولتی جوانان تهران، مجله جامعه‌شناسی ایران، شماره ۱۱، صص ۱۲۳-۹۷.
- ۲۱- کریمی‌زاده، کیوان و غفاری، گل‌اله و یونس‌زاده جلیلی، سهیلا. (۱۳۸۷). نقش مشارکت‌های مردمی در طرح‌های آبخیزداری و حوزه‌های آبریز، گرگان: مجموعه مقالات اولین کنفرانس بین‌المللی بحران آب، صص ۴۹-۴۱.
- ۲۲- کوثری، مسعود. (۱۳۷۴). بررسی تأثیر انسجام اجتماعی بر میزان مشارکت روستاییان در فعالیت‌های عمرانی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه تربیت مدرس.
- ۲۳- لقایی، حسنعلی و بهمن‌پور، هومن و زعیمدار، مژگان. (۱۳۸۶). تهدیدها و فرصت‌های مشارکت مردمی در مدیریت زیست‌محیطی مناطق تحت حفاظت در ایران، فصلنامه جنگل و مرتع، سال ۱۹، شماره ۷۶ و ۷۷، صص ۱۹-۸.
- ۲۴- محمدی، مجید. (۱۳۷۶). جامعه مدنی به منزله یک روش، تهران: نشر قطره.
- ۲۵- محمودیان، حسین. (۱۳۷۱). بررسی میزان و علل مشارکت روستاییان در طرح‌های عمرانی، تهران: معاونت ترویج و مشارکت مردمی وزارت جهاد سازندگی.
- ۲۶- مرکز آمار ایران. (۱۳۹۰). سالنامه آماری استان همدان، استانداری همدان.
- ۲۷- مطیعی لنگرودی، سید حسن و یاری، ارسطو. (۱۳۸۹). حفاظت محیط زیست و برنامه‌ریزی توسعه فیزیکی روستا با تأکید بر ارزیابی طرح‌های هادی روستایی، مجله جغرافیا و برنامه ریزی محیطی، سال ۲۱، شماره پیاپی ۳۹، شماره ۳، صص ۶۰-۴۵.
- ۲۸- مظفر، فرهنگ و حسینی، سیدباقر و سلیمانی، محمد و ترکاشوند، عباس و سرمدی، علی‌اکبر. (۱۳۸۷). ارزیابی اثرات اجرای طرح‌های هادی بر محیط زیست روستاهای ایران، مجله علوم محیطی، سال ۵، شماره ۳، صص ۱۱-۳۲.
- ۲۹- مک‌کارتی، توماس. (۱۳۸۴). نظریه کنش ارتباطی، ترجمه کمال فولادی، تهران: انتشارات موسسه ایران.
- ۳۰- منظور، داوود و یادی‌پور، مهدی. (۱۳۸۷). سرمایه اجتماعی عامل توسعه اجتماعی و اقتصادی، فصلنامه راهبرد یاس، شماره ۱۵، صص ۱۶۲-۱۴۰.
- ۳۱- وثوقی، منصور. (۱۳۶۷). گزارش بررسی اثرات اقتصادی و اجتماعی اجرای طرح‌های بهسازی در استان همدان، تهران: وزارت جهاد سازندگی.

- 32- CIS, (2003). "Guidance Document No. 8. Public Participation in Relation to the Water Framework Directive". Produced by Working Group 2.9, Public Participation.
- 33- Kenny. M., (2005), Participation in Development: The Question, Challenges and Issues a Symposium Background Paper, Social Sciences , Adult & Community Education, ID Code:233.
- 34- Kleemeier. E., (2000). The Impact of Participation on Sustainability: An Analysis of the Malawi Rural Piped Scheme Program, World Development Vol. 28, No. 5, pp. 929-944.
- 35- Nummela. O., Sulander. T., Rahkonen. O., Karisto. A. & Uutela. A., (2008). Social participation, trust and self-rated health: A study among ageing people in urban, semi-urban and rural settings, Health & Place, No.14, 243-253.
- 36- Özerol, G., Newig, J, (2008). "Evaluating the Success of Public Participation in Water Resources Management: Five Key Components". Journal of Water Policy, Vol. 10, PP. 639-65.
- 37- Ranjan. B. S., (2008). A new way to link development to institutions, policies and geography policy, issues in international trade and commodities study series, No.37.
- 38- Stalker. L., (2005). The Relationship between Participation and Project Outcomes: Evidence from Rural Water Supply Projects in India, World Development Vol. 33, No. 11, pp. 1801-1819.
- 39- Stefano, L., (2010). "Facing the Water Framework Directive Challenges: A Baseline of Stakeholder Participation in the European Union". Journal of Environmental Management, Vol. 91, PP. 1332-1340.
- 40- Tewdwr-Jones. M., (1998). Rural Government and Community Participation: The Planning Role of Community Councils, Journal of Rural Studies, Vol. 14, No. 1, pp. 51-62.

